

A. GASIČNAS

DEMOKRATIJA IR SOCIALIZMAS

Demokratijos problematika, kaip reta kuri kita sociologinė problematika, yra šiuolaikinės ideologinės kovos centre. Jau vien dėl to demokratijos socialinio turinio aiškinimas yra labai aktualus. Ne mažiau šis klausimas aktualus ir socializmo kūrimo praktikos požiūriu. Šiame straipsnyje ir bus mėginama atskleisti mūsų literatūroje mažiau išnagrinėtą demokratijos klausimo aspektą — demokratijos principo istorinį sąlygotumą, šio principo socialinį turinį.

Demokratijos principas naujaisiais laikais iškyla kaip besiformuojančio kapitalistinio gamybos būdo išdava, kai feodalinių privilegijų panaikinimas tapo objektyvia gamybos tolesnės pažangos būtinybe. Ši būtinybė buržuazinėse socialinėse teorijose įgavo individo laisvės reikalavimo išraišką. Tačiau luominė nelygybė buvo teisiškai fiksuota ir, vadinasi, valstybės sankcionuota. O tai reiškė, kad panaikinti feodalinės privilegijas galima, tik remiantis politine valdžia. Todėl greta individo laisvės reikalavimo atsiranda reikalavimas visiems lygių teisių dalyvauti valstybės valdyme. Iš šio reikalavimo buvo išvedami visi kiti demokratijos principai: liaudies suvereniteto, daugumos valios ir pan.

Kiekviena visuomeninė ekonominė formacija normaliai funkcionuoja ir laikoma teisinga tol, kol ji užtikrina normalų gamybos vystymąsi. Kapitalistinių ekonominių santykių išsigalėjimas reikalavo ne tik feodalinės visuomenės pasmerkimo, bet ir naujų socialinio teisingumo principų pagrindimo. Kadangi tuo metu lemiamas ekonominės struktūros vaidmuo visuomenės raidoje dar nebuvo pastebėtas, politinė bei teisinė lygybė, t. y. demokratija, tapo tokiu socialinio teisingumo principu, įgaudama žmogaus emancipacijos prasmę.

Buržuazija, tapusi viešpatuojančia klase, negalėjo nepareikšti išimtinių teisių į valdžią. Tai lėmė ir demokratijos principų korektyvas teorijoje bei jų taikymą praktikoje: abiem atvejais demokratijos prin-

cipai buvo daugiau ar mažiau pritaikyti buržuazijos poreikiams konkrečiomis sąlygomis. Tačiau ir šiuolaikiniai buržuazinės demokratijos teoretikai, kaip ir jų pirmtakai, demokratijos pagrindu laiko piliečių lygybę prieš įstatymus. „Visų piliečių lygybė įstatymo pripažįstamų bei uždedamų pareigų ir teisių atžvilgiu,— rašo ispanų teisininkas ir sociologas M. Iglesias Ramiresas,— yra kiekvienos demokratiškai valdomos visuomenės pagrindas“¹.

Taigi demokratijos principas buržuazinėse teorijose yra grynai formalus. Visuomenės nariai čia laikomi lygiais tik išorinio kriterijaus — įstatymo — atžvilgiu, t. y. kaip valstybės piliečiai, ir visiškai neatsižvelgiama į jų materialinę padėtį. Tokia demokratijos principo samprata visiškai atitinka ypatingas kapitalistinės visuomenės formavimosi bei jos funkcionavimo sąlygas. Kapitalistiniai santykiai gali įsitvirtinti ir funkcionuoti tik tada, kai visuomenės nariai išskaidomi į formalius, politiškai lygiareikšmius vienetus, kurie tarpusavio santykius grindžia laisvais mainais.

Su šia kapitalistinio gamybos būdo funkcionavimo sąlyga yra susijęs ir buržuazinių gamybinių santykių vertinimas visuomenės sąmonėje.

Kapitalistinėje visuomenėje, kur yra objektyvus laisvos samdos sutarties būtinumas gamyboje, teisinė gamintojų priklausomybė nuo gamybos priemonių savininko yra panaikinama. Gamybos priemonių savininko ir gamintojo santykiai, kaip jau buvo minėta, čia įgauna laisvo sandėrio, arba prekių mainų, pobūdį. Todėl klasinis išnaudojimas, kuris remiasi private gamybos priemonių nuosavybe, buržuazinėje socialinėje teorijoje lieka nepastebėtas. Susidaro iliuzija, kad įstatymas, kuris visiems visuomenės nariams pripažįsta vienodas teises, yra visiškai pakankamas pagrindas ir socialiniam teisingumui, ir individo laisvei įgyvendinti. Pati socialinė nelygybė, kuri kapitalistinėje visuomenėje yra akivaizdus faktas, buržuazinėse teorijose paprastai paaiškinama asmeninėmis žmogaus savybėmis.

Žinoma, žmogaus padėties visuomenėje aiškinimas neturi ignoruoti asmeninių jo savybių. Tačiau, kai tos savybės laikomos svarbiausiu dalyku, prieinama prie klaidingų išvadų, nes ignoruojama ta socialinė aplinka, kurioje individas egzistuoja.

Socialinė aplinka yra darbo ir jo visuomeninių sąlygų, t. y. gamybos, rezultatas. Žmonės, pradėdami gaminti būtinas jiems gyvenimo priemones, veikia ne tik gamtą, bet ir vienas kitą, t. y. sueina į tam tikrus gamybinius santykius, kurie visuomenę ir daro gamybiniu kolektyvu. Šių santykių pobūdis priklauso nuo gamybinių jėgų išsivys-

¹ M. Iglesias Ramires. *Politica social*, Barselona, 1956, p. 185.

tymo. Todėl egzistuoja ne gamybiniai santykiai apskritai, o konkreti gamybinių santykių sistema, arba tam tikra visuomenės ekonominė struktūra. Šios struktūros atžvilgiu kiekvienas individas, priklausomai nuo jo vietos gamyboje, užima tam tikrą vietą. Todėl individo, kaip tam tikro gamybos kolektyvo nario, egzistencija yra visuomenės ekonominės struktūros sąlygota: ši struktūra sudaro objektyviai būtiną visuomeninę jo egzistavimo prielaidą ir nustato jo veikimo galimybes. Vadinasi, žmogaus vieta, jo galimybės visuomenėje negali būti aiškinamos jo asmeninėmis savybėmis. Kaip tik į tai ir atkreipia dėmesį marksizmo pradininkai².

Aišku, kad ta lygybė, kurią užtikrina buržuazinė visuomenė, t. y. politinė bei teisinė lygybė, tėra formali, nes čia visuomenės nariai neturi vienodų materialinių galimybių. Tai yra todėl, kad gamybos priemonių savininkas gamintojo atžvilgiu yra privilegijuotas. Kaip taikliai pažymi K. Marksas, buržuazinės visuomenės nariai, panašiai kaip krikščionys lygūs danguje, nes nelygūs žemėje, yra lygūs jų politinio pasaulio dausose ir nelygūs žemiškojo egzistavimo sąlygomis, jų socialiniame gyvenime³.

Be abejo, tai, kad buržuazinėje visuomenėje visi jos nariai imami traktuoti kaip valstybės piliečiai ir kad jiems visiems yra taikomos tos pačios teisinės normos, buvo milžiniškas žingsnis individo emancipacijos procese, palyginus su feodالية visuomene. Tačiau buržuazinė lygybė neprieštarauja klasių ir klasinio išnaudojimo buvimui. Todėl buržuazinę politinės emancipacijos reikalavimą marksizmas praplėtė, iškeldamas žmogiškosios emancipacijos, t. y. socialinių santykių susvetimėjimo likvidavimo, idėją.

Visuomeninių santykių susvetimėjimas, kaip atskleidė marksizmas, atsiranda tada, kai daiktai, kaip nuosavybės teisės objektas, tampa žmonių santykių tarpininku. Daiktai, kuriais dabar disponuoja žmogus pagal nuosavybės teisę, pradeda nulemti ne tik jo vietą visuomenėje, bet ir jo veiksmus. Taigi žmogaus vieta, jo elgesys visuomenėje pradeda priklausyti ne tiek nuo jo individualių savybių bei norų, kiek nuo išorinių jėgų. Vadinasi, visuomeninių santykių sistema žmogui pasidaro svetima jėga. Tokiomis sąlygomis visuomenės nariai netgi prieš savo valią santykiauja vienas su kitu ne kaip žmogus su žmogumi, o kaip nuosavybės santykių apspręstos socialinės kategorijos. Žmonės noromis nenoromis yra priversti žiūrėti vienas į kitą kaip į priemonę savo siekiams įgyvendinti.

² Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Vokiečių ideologija, p. 16.

³ Žr. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 1, с. 310.

Bendras visuomenės interesas užtikrinti savo egzistavimą klasinėje visuomenėje suskyla į atskirus individualius bei klasinius interesus. Bendram interesui apsaugoti dabar reikalinga atskira jėga — valstybė, kuri yra tiek pat išoriška visuomenei, kaip ir klasiniais virtę ekonominiai santykiai. Todėl likviduoti žmonių santykių susvetimėjimą yra būtina žmogiškosios emancipacijos sąlyga. Apibūdinamas kiekvieną emancipaciją kaip sugrąžinimą žmogui jo socialinio pasaulio, t. y. žmogiškųjų santykių, K. Marksas pažymi: „...Tik tuomet, kai žmogus pažins ir organizuos savo „nuosavas jėgas“ kaip *visuomenines* jėgas ir dėl to daugiau neatskurs nuo savęs visuomeninės jėgos politinės jėgos forma,— tik tuomet įvyks žmogiškoji emancipacija“⁴.

Žmonių santykių susvetimėjimas savo turiniu yra ekonominis reiškinys. Įveikti žmogaus bei jo veiklos susvetimėjimą galima, tik panaikinant klasinę visuomenės struktūrą. Todėl susvetimėjimo, kaip objektyvaus socialinio reiškinio, likvidavimą marksizmas sieja su beklasės, t. y. komunistinės, visuomenės kūrimu.

Socializmo, kuris yra pereinamasis laikotarpis į komunizmą, kūrimas yra įmanomas, tik valstybei paėmus į savo rankas gamybos organizavimą bei produktų paskirstymą. Politinių bei teisinių institutų tarnybiškumas visuomenės ekonominės struktūros sukūrimo atžvilgiu čia darosi visai akivaizdus. Valstybės, kaip savarankiškos vertybės, iliuzija galutinai išnyksta. Todėl, marksizmo požiūriu, socialistinė valstybė yra ne žmonių santykių idealaus sutvarkymo priemonė, o tik objektyviai būtina politinė forma, pereinant į beklasę ir bevalstybinę visuomenę. Tokią pat prasmę čia įgyja ir demokratijos principas. Socialistinė demokratija netapati socialiniam teisingumui apskritai, o yra tik objektyvaus pobūdžio politinė forma faktinei lygybei įgyvendinti. Kartais sociologinėje literatūroje, pretenduojančioje į marksizmą, galima rasti grynai vertybinį demokratijos aiškinimą. Pavyzdžiui, žymus Argentinos visuomenės veikėjas prof. K. Sančesas Vismontė teigia, kad demokratijos, kaip vertybės, esmė yra amžina⁵. Mat, demokratija K. Sančesui Vismontei yra ne politinė, o daugiau etinė kategorija. „...Demokratija,— rašo jis,— yra ne valdymo forma, o impulsas (pastarasis čia suprantamas kaip visuomenės valia, siekimas.— A. G.), jausmas, moralinė koegzistencijos taisyklė“⁶. Svarbiausiais demokratijos principais laikydamas individo laisvę, jo orumą, K. Sančesas Vismontė demokratiją paskelbia amžiniu idealu, vertybe. Dabartinėmis sąlygomis šį idealą, jo nuomone, gali apginti tik socializmas, kuris čia traktuojamas

⁴ K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 1, с. 406.

⁵ Žr. C. Sanchez Vismonte. Democracia y socialismo, B. Aires, 1957, p. 29.

⁶ Ten pat, p. 30—31.

kaip „maksimumas teisių žmogiškajai asmenybei, minimumas teisių turtui“⁷.

Nesunku pastebėti, kad šioje koncepcijoje demokratijos sąvokai suteikiamas grynai etinis turinys. Tai viena. Antra, socializmo principai čia suprantami abstrakčiai, t. y. nepriklausomai nuo istorinių sąlygų.

Be abejo, socializmo principai turi socialinio idealo, vertybės aspektą. Tačiau, pripažindamas socializmo principų vertybinį pobūdį, marksizmas juos pagrindžia moksliskai, t. y. kildina iš visuomenės ekonominės raidos poreikių. Dėl to mokslinio komunizmo teorijoje socializmo principai išreiškia ne abstraktų idealą, o yra būtino istorinio proceso teorinė išraiška. Jie nėra amžini, bet yra subordinuoti praktiniams komunistinės visuomenės kūrimo uždaviniams. Todėl socialistinė demokratija, marksizmo požiūriu, yra vertybė tik tiek, kiek ji yra objektyviai būtina perėjimo į komunizmą sąlyga; netekusi savo praktinės reikšmės, ji nunyksta.

Keldamas žmogiškojos emancipacijos idėją ir laikydamas demokratiją priemone susvetimėjusiems santykiams likviduoti, marksizmas demokratijos principui suteikia naują turinį. Demokratija čia siejama ne su formalia lygybe, o su klasių egzistavimo ekonominių pagrindų panaikinimu. „Proletariatui,— rašo V. Leninas,— reikalingas klasių panaikinimas — štai *realus* turinys proletarinės demokratijos, proletarinės laisvės <...>, proletarinės lygybės...“⁸ Pirmas šio proceso etapas yra gamybos priemonių suvisuomeninimas, kuris sulygina visus visuomenės narius pagal gamybos priemones. Tačiau socializmo sąlygomis dar išlieka ir išoriniai žmonių sulyginimo kriterijai. Tai visų pirma materialinių gėrybių paskirstymo pagal darbą principas. Visi visuomenės nariai dabar tampa darbo žmonėmis, o materialinės gėrybės skirstomos pagal lygų matą — darbą. Tačiau tai, kad socializmas sulygina visuomenės narius pagal gamybos priemones ir realizuoja principą „Iš kiekvieno pagal sugebėjimus — kiekvienam pagal darbą“, reiškia, jog socializme pradedamas įveikti demokratijos formalumas. Šio proceso gilumą apsprendžia materialinės komunizmo prielaidos.

Socializmo sistemos laimėjimai šiuo metu yra tokie akivaizdūs, kad netgi marksizmo priešininkai yra priversti pripažinti, jog socializmas įgyvendina tam tikras, jų terminologija tariant, „socialines laisves“. Tačiau, jų nuomone, socializmas, panaikindamas prigimtine žmogaus teisę į privatinę nuosavybę, pažeidžia individualias žmogaus teises, t. y. asmens laisvę⁹. Iš to paprastai daroma išvada, kad socializmas yra

⁷ Ten pat, p. 102.

⁸ V. I. Leninas. Raštai, t. 29, p. 468.

⁹ Žr. M. Iglesias Ramires. Política social, p. 117; Коммунисты и демократия. Прага, 1964, с. 183—184.

nesuderinamas su žmogaus laisve, o kartu ir su demokratija, kuri esanti galima, tik nepažeidžiant privatinės nuosavybės.

Marksizmo požiūriu, privatinė nuosavybė pagrįsta ne žmogaus prigimtimi. Nuosavybės teisė atsiranda tada, kai gamybinių jėgų išsivystymas sukelia darbo pasidalijimą, kuris savo ruožtu sąlygoja mainus, o šie tampa produktų paskirstymo forma. Kad daiktas galėtų būti mainomas, visuomenė turi pripažinti atskiro individo teisę į jį. Mainuose tiesioginis gamintojo ryšys su pagamintu daiktu nutrūksta. Čia nesvarbu, kas daiktą pagamina,— svarbu, kas jį įsigijo, t. y. kam jis priklauso pagal nuosavybės teisę. Pirminis nuosavybės pagrindas buvo daikto gaminimas savo darbu ir savo priemonėmis. Vėliau, gamybos priemonėms susitelkus privačių asmenų rankose, teisė pradeda atlikti priešingą funkciją— ji suteikia galimybę savintis svetimo darbo vaisius. Tam tikru istoriniu laikotarpiu privatinė nuosavybė, būdama visuomeninės pažangos sąlyga, kartu sudaro ir išnaudojimo pagrindą. Vienu individų iškilimas čia reiškia kitų sužlugdymą, o kartu ir socialinę diferenciaciją.

Vergvaldinėje bei feodalinėje visuomenėje socialinė diferenciacija yra glaudžiai susijusi su politine bei teisine žmogaus padėtimi. Todėl individo priklausymas vienai ar kitai socialinei kategorijai kartu buvo ir jo teisių, t. y. jo laisvės, oficiali išraiška. Likvidavus teisinę nelygybę, visuomenėje išnyko tokie laisvės skirtumai. Tačiau, paskelbusi kiekvieno piliečio teisę laisvai naudotis savo turtu, t. y. nuosavybės teisę, buržuazija padarė laisvę savo privilegija. Marksistiškai spręsdami individo laisvės problemą klasinėje visuomenėje, turime kelti klausimą, kokiai klasei ta laisvė ir kokiam pritaikymui¹⁰. To neturime išleisti iš akių ir vertindami privatinės nuosavybės panaikinimą, t. y. socializmą, individo laisvės požiūriu.

Socializmas visų pirma yra gamybos priemonių suvisuomeninimas. Įmdamas gamybos priemones į savo rankas ir socialistinės valstybės pagalba įteisindamas visuomeninę jų nuosavybę, proletariatas kartu panaikina ir darbo jėgos samdymo galimybę, t. y. buržuazijos klasės laisvę. Tačiau gamybos priemonių suvisuomeninimas nepanaikina darbo žmonių, t. y. devynių dešimtųjų visuomenės narių, laisvės, kadangi buržuazinėje visuomenėje darbo žmonės gamybos priemonių neturi. Todėl privatinės nuosavybės panaikinimas yra tik buržuazinės asmenybės, buržuazinio savarankiškumo ir buržuazinės laisvės panaikinimas¹¹.

¹⁰ Žr. V. I. Leninas. Raštai, t. 31, p. 358.

¹¹ Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai, t. 1, p. 22.

Kartu sudaromos materialinės sąlygos įgyvendinti darbo žmonių teises bei jų laisvę.

Privatinės gamybos priemonių nuosavybės panaikinimas atima galimybę vienam individui paversti kitus savo iškilimo visuomenėje priemone. Nors socializmo sąlygomis gamybos produktai skirstomi pagal darbo kiekybę bei kokybę ir, vadinasi, egzistuoja materialinis suinteresuotumas, tačiau, esant visuomeninei gamybos priemonių nuosavybei, tas suinteresuotumas nėra nukreiptas prieš kitus visuomenės narius. Visuomenės darbo vaisiai socializmo sąlygomis nėra sukaujami privačių asmenų rankose, o tarnauja visos visuomenės labui. Vadinasi, gamybos priemonių suvisuomeninimas sudaro sąlygas individo ir visuomenės interesų priešingumui panaikinti.

Taigi kelias į asmens laisvę eina ne per privatinės nuosavybės išsaugojimą, kaip teigia marksizmo bei socializmo kritikai, o per jos įveikimą. Kito kelio individo laisvei užtikrinti nėra.

Minėtas socializmo priešpastatymas demokratijai individo laisvės požiūriu atsiranda dėl to, kad buržuazinėje socialinėje teorijoje asmens laisvė traktuojama abstrakčiai, t. y. kaip abstraktaus individo laisvė, ir kad politiniai bei teisiniai principai ir juos atitinkantys institutai čia laikomi savarankiškoms vertybėmis, užtikrinančiomis idealias laisvės garantijas kiekvienam individui.

Iš esmės tokios metodologijos ribose lieka ir minėtas socialdemokratijos teoretikas K. Sančesas Vismontė, nors jo požiūris į individo laisvę ir privatinę nuosavybę yra visiškai priešingas tradicinei buržuazinės demokratijos teoretikų pozicijai. Jo nuomone, individo laisvė ir privatinė nuosavybė yra nesuderinami dalykai. „Žmogaus laisvė ir orumas.— pabrėžia K. Sančesas Vismontė,— be socialinės nelygybės, be ekonominio teisingumo tėra pavojinga buržuazinės demokratijos iliuzija“¹². Tačiau, laikydamasis požiūrio, kad socialinei lygybei įgyvendinti užtenka tik kitokios juridinės sistemos, naujai sutvarkančios ekonominę bei socialinę struktūrą¹³, K. Sančesas Vismontė socialinę lygybę ir, vadinasi, individo laisvę padaro institucionaliai tvarkomu dalyku. Kadangi ši koncepcija individą traktuoja abstrakčiai, politiniai bei teisiniai institutai čia, kaip ir buržuazinėse socialinėse teorijose, nejučiomis imami laikyti socialinio teisingumo, bendražmogiškos idealios laisvės užtikrinimo priemone.

Kaip jau buvo minėta, marksizmo požiūriu, individo laisvės problema galų gale yra ekonominė problema ir ją išspręsti galima, tik likvidavus visuomeninių santykių susvetimėjimą, sudarius sąlygas kiek-

¹² C. Sanchez Vismonte. Democracia y socialismo, p. 113.

¹³ Ten pat, p. 122.

vienam individui laisvai vystytis. Politiniai bei teisiniai institutai šiame procese vaidina tik tarnybinį vaidmenį.

Naujos, t. y. komunistinės, visuomenės sukūrimas savo politine bei teisine forma yra klasinis uždavinys. Socializmo politiniai bei teisiniai institutai yra darbininkų klasės instrumentai. Tačiau, skirtingai nuo kitų ekonominių formacijų, komunistinės visuomenės statyba savo turiniu yra bendražmogiško pobūdžio, nes komunizmas naikina objektyvius, materialinius bet kokios socialinės nelygybės pagrindus. Todėl politinių bei teisinių institutų demokratizavimas, kuriant komunizmą, turi nepaprastai svarbią reikšmę. Priešingai buržuazinei visuomenei, kur demokratija tėra tik patogiausia forma buržuazijos viešpatavimui legalizuoti, socializmo sąlygomis ji tampa priemone sutelkti neproletarines darbo žmonių mases apie darbininkų klasę, įtraukti kuo platesnius visuomenės sluoksnius į valstybinių funkcijų vykdymą ir apskritai į visuomenės reikalų tvarkymą. Platus ir visapusiškas liaudies masių įtraukimas į ekonominę bei politinę gyvenimą ugdo jų savarankiškumą ir iniciatyvą, o tai yra svarbi socializmo bei komunizmo efektyvaus kūrimo prielaida. Todėl demokratinė valdymo forma yra objektyviai būtina socialistinės visuomenės politinio organizavimosi forma.

Demokratinė valstybės forma susiklosto buržuazinėje visuomenėje. Ir jei demokratijos reikalavimų, kaip nurodo K. Marksas, neišpūsime iki fantastinių vaizdinių, tai pasirodys, kad buržuazinio tipo demokratinėse valstybėse jie yra jau įgyvendinti¹⁴. Tą pačią mintį akcentuoja ir V. Leninas¹⁵. Tačiau, kaip pabrėžia marksizmo klasikai, dėl gamybos priemonių privatinės nuosavybės buržuazinė demokratija visuomet lieka tik demokratija gamybos priemonių savininkų klasei.

Iš to, kas pasakyta, išplaukia principinė marksizmo socialinės metodologijos išvada: buržuazinės demokratijos ribotumas glūdi ne jos formoje, o tuose ekonominiuose santykiuose, kurių pagrindu demokratija funkcionuoja.

Revizionistinis marksistinio požiūrio į socialistinę demokratiją iškraipymas pasireiškia tuo, kad čia nematoma kokybinio skirtumo tarp buržuazinės ir socialistinės demokratijos (E. Bernšteinas, K. Kautskis)¹⁶. Šiuo metu tokį požiūrį išreiškia vadinamosios „integralinės demokratijos“ koncepcijos¹⁷. Tiek E. Bernšteinas ir K. Kautskis, tiek ir „integralinės demokratijos“ koncepcijos kokybinį demokratijos turinio pakitimą

¹⁴ Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai, t. 2, p. 22.

¹⁵ Žr. V. I. Leninas, Raštai, t. 25, p. 433.

¹⁶ Žr. Э. Бернштейн. Социальные проблемы, СПб., 1906; К. Каутский. Пролетарская революция и ее программа, Берлин, 1922.

¹⁷ Žr. L. Kolakowski. Tendencje, perspektywy i zadania.—„Życie Warszawy“, 1957, Nr. 29.

socializmo sąlygomis aiškina tik kiekybiniais jos formos pakitimais. Todėl čia nejučiomis užtušuojama visa šio pakitimo esmė, būtent tai, kad demokratija iš kapitalo viešpatavimo priemonės tampa kapitalo ir jo viešpatavimo panaikinimo, socialistinių ekonominių santykių įtvirtinimo, jų tolesnės raidos priemone. Šie santykiai ir nusako realų socialinės demokratijos turinį. Vadinasi, esminį skirtumą tarp buržuazinės ir socialistinės demokratijos apsprendžia ekonominių santykių pobūdis.

Marxizmas neignoruoja socialistinės demokratijos formos. Jo požiūriu, socialistinė demokratija yra procesas. Konkreti socialistinės demokratijos forma yra istoriškai sąlygotas dalykas. Ir ne tik ta prasme, kad ji vystosi, bet ir ta, kad priklauso nuo anksčiau buvusios valdymo formos. Todėl abstraktaus socialistinės demokratijos formos modelio būti negali. Formos klausimas yra praktinis komunizmo statybos klausimas ir yra sprendžiamas konkrečios politinės veiklos pagrindu.

Iš to plaukia šios metodologinės išvados: 1) nuosekliai mokslinis demokratijos aiškinimas reikalauja griežtai atsiriboti nuo formalaus abstrakčiai vertybinio požiūrio, kuris būdingas buržuazinėms demokratijos teorijoms; 2) socialistinės demokratijos turinį nusako socialistiniai ekonominiai santykiai. Socializmas, kaip tam tikra ekonominė struktūra, nuolat vystosi. Būdamą šios struktūros sąlygota ir jos raidos uždaviniams subordinuota, demokratija socializmo sąlygomis taip pat vystosi.